

ШАХОВ С. В.,
народний депутат України

УДК 342.9

ЕФЕКТИВНІСТЬ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОЇ НОРМИ: СПРОБА КОМПЛЕКСНОГО АНАЛІЗУ БАГАТОАСПЕКТНОЇ КАТЕГОРІЇ

Автором досліджується ефективність адміністративно-правової норми та ставиться питання про необхідність врахування плюралістичного підходу до питання встановлення сутності категорії «ефективність у праві». Підкреслено, що нерозривний зв'язок таких якостей адміністративного права, як його ефективність і соціальна цінність, ефективність та істинність його норм має особливе, фундаментальне значення в контексті розуміння суті та змісту категорії «ефективність норм адміністративного права». Автор переконує, що оцінювати ефективність норми адміністративного права необхідно за її придатністю забезпечувати реалізацію прав і свобод людини в публічній сфері. Зауважено, що разом із цим аспектом незаперечне значення мають цільовий, політичний, економічний, психологічний та інші контексти ефективності адміністративно-правової норми.

Ключові слова: норма адміністративного права, аксіологія, аспект, ефективність, соціальна цінність.

Автором исследуется эффективность административно-правовой нормы и ставится вопрос о необходимости учета плюралистического подхода к вопросу установления сущности категории «эффективность в праве». Подчеркнуто, что неразрывная связь таких качеств административного права, как его эффективность и социальная ценность, эффективность и истинность его норм имеет особое, фундаментальное значение в контексте понимания сути и содержания категории «эффективность норм административного права». Автор утверждает, что оценивать эффективность нормы административного права необходимо с точки зрения ее пригодности обеспечивать реализацию прав и свобод человека в публичной сфере. Отмечено, что вместе с этим аспектом неоспоримое значение имеют целевой, политический, экономический, психологический и другие контексты эффективности административно-правовой нормы.

Ключевые слова: норма административного права, аксиология, аспект, эффективность, социальная ценность.

The author examines the effectiveness of administrative law and raises the question of the need to take into account a pluralistic approach to the question of establishing the essence of the category “effectiveness in law”. It was emphasized that the inextricable link between such qualities of administrative law as its effectiveness and social value, effectiveness and truth of its norms has a special, fundamental meaning in the context of understanding the essence and content of the category “effectiveness of administrative law norms”. The author argues that it is first necessary to evaluate the effectiveness of the norm of administrative law in terms of its suitability to ensure the realization of human rights and freedoms in the public sphere. At the same time, it was noted that along with this aspect, the target, political, economic, psychological and other contexts of the effectiveness of the administrative-legal norm are of indisputable importance.

Key words: rule of administrative law, axiology, aspect, efficiency, social value.

Вступ. Слід відзначити, що в межах правової доктрини проблематика ефективності в праві аналізується у кількох аспектах і напрямках, зокрема за допомогою методів загальної теорії права, соціології права, філософії права, окремих галузевих юридичних наук (у т. ч. адміністративно-правової) як предмет пізнання вченими розкривається суть та особливості ефективності права в цілому [1–6], ефективності законодавства [7; 8], правової норми [9–16] (окремих різновидів адміністративно-правових норм [17–19], норм кримінального права [20], цивільно-процесуальних норм [21], норм цивільного права [22]), правового регулювання [23–26], механізму правового регулювання [27] методів права (наприклад, адміністративно-правових [28–31]), правозастосовчої діяльності [32; 33], реалізації норм права, у т. ч. й адміністративно-правових норм [34], правотворчості [35] тощо.

Результати дослідження. Відповідних спеціалізованих як загальнотеоретичних, так і галузевих досліджень вітчизняна та зарубіжна юридична література увібрала у себе чимало, що дало змогу вченим, які вивчають ефективність у праві, окреслити кілька підходів до дослідження цієї проблематики. Так, В.В. Юровська із посиланнями на О.М. Куракіна зауважує, що сучасна теоретико-правова наука характеризує поняття «ефективність» у кількох варіантах: 1) визначення ефективності як співвідношення між метою та фактично досягнутим результатом; 2) функціонально-цільовий або причинно-функціонально-цільовий підхід; 3) тлумачення ефективності як здатності приводити суспільні відносини до позитивних результатів [24, с. 7; 36, с. 95].

Фактично в межах цих підходів формується переважна більшість позицій щодо категорії «ефективність» у праві. Так, наприклад, про ефективність права в цілому розмірковує С.І. Пунченко, який стверджує, що ефективність права невід’ємно включає соціальну складову частину, різні форми соціального вираження і не може повно оцінюватися поза своїм соціальним контекстом. Водночас вчений визнає, що ефективність права, іманентно включаючи соціальні характеристики, не обмежується ними, а має також спеціально-юридичні, аксіологічні, психологічні, політичні, економічні аспекти. Проте С.І. Пунченко переконаний, що саме соціальна ефективність є найважливішим різновидом ефективності права, який характеризує розвиток національного права в конкретний історичний період [5, с. 10].

На думку вченого, соціальна ефективність права може бути визначена у вузькому і широкому сенсі. У вузькому сенсі – це досягнення за допомогою правового впливу соціальних цілей, досягнення соціально значущих позитивних результатів за допомогою правових засобів, закріплених у законодавстві. У широкому сенсі – забезпечення за допомогою права соціально корисного і гармонійного існування особистості, соціальних, етнічних груп; забезпечення результативної взаємодії особистості, соціальних спільнот і суспільства в цілому в рамках такого правопорядку; успішне здійснення за допомогою права соціально корисної активності із мінімізацією неконструктивної громадської конфліктності [5, с. 10].

Водночас не зовсім можна погодитися зі вченим у запропонованій ним класифікації соціальної ефективності права, яка, на його думку, поділяється на етносоціальну (визначається ступенем гармонійності існування й успішності взаємодії етнічних груп у рамках суспільства у певний історичний період), аксіологічну (мається на увазі ефективне вираження і захист правил існуючих у суспільстві соціальних цінностей), соціальну ефективність права, пов’язану із задоволенням за допомогою права потреб та інтересів індивідів і соціальних груп, та соціально-психологічну ефективність (що виражається у визнанні права в суспільній свідомості, в психологічному прийнятті його як справедливого й ефективного регулятора суспільних відносин) [5, с. 12–13]. Вбачається, що подібна теза про різновиди соціальної ефективності дещо порушує визначений самим же С.І. Пунченком підхід до окреслення суті соціальної ефективності права, яка, на переконання вченого, є самостійною, поряд з іншими (аксіологічною, психологічною, політичною тощо) характеристикою права як ефективного соціального регулятора. За логікою класифікації вченого соціальна ефективність права є родовим поняттям, що фактично означає загальну ефективність права, яка має вираз у певних аспектах ціннісного, морально-психологічного, політичного та іншого характеру. Інакше кажучи, постає цілком логічне питання не тільки про правильність такої класифікації, але й взагалі про певну методологічну обмеженість автора такого групування, який у порушення відомих правил класифікації поділяє предмет, що є похідним від іншого,

більш складного за своїм змістом поняття¹, на види, які є окремими різновидами вказаного загального поняття (ефективність) і одночасно самостійними рівнопорядковими (однорівневими) предметами відносно заявленого предмета класифікації (соціальна ефективність).

У свою чергу, С.О. Жинкін також зауважує, що визначення ефективності права вимагає плюралістичного підходу [6, с. 49], проте уявлення про соціальний аспект ефективності права, на відміну від С.І. Пунченка, дослідник не гіпертрофує. Іншими словами, вчений наполягає на тому, що говорити про ефективність права в межах лише т. зв. соціального контексту не є виправданим. На його думку, ефективність можна розглядати в контексті виконання правом свого соціально-духовного призначення, яке реалізується через здійснення правом своїх функцій. У такому разі можна виділяти, як стверджує С.О. Жинкін, регулятивну, охоронну, виховну, загальнокультурну ефективність.

На переконання дослідника, ефективність права як соціально-духовного регулятора означає щодо конкретної людини стійкий і результативний вплив права на психічні процеси, на внутрішній світ, результативне забезпечення правом соціально позитивної самореалізації індивіда. У цілому ж він пропонує розглядати ефективність права як успішне «обслуговування» ним суспільного розвитку, дієве регулювання соціального життя і психічних процесів, що супроводжують соціальне життя, як забезпечення правом спадкоємності соціально-культурних цінностей і разом з тим – соціального, духовного, культурного, економічного та іншого динамізму.

На думку вченого, ефективність може бути також розглянута в широкому соціально-філософському сенсі як знаходження безпечного, такого, що постійно вдосконалюється, вигідного для окремих індивідів і суспільства в цілому способу соціального існування людини. Таким чином, як підкреслює С.О. Жинкін, поняття ефективності права надзвичайно багатоаспектне, що повинно сприяти більш глибокому і повному розумінню цього соціального, психологічного та правового феномену [37, с. 35].

Також С.О. Жинкін цілком слушно наголошує, що ефективність права як духовного і соціального інституту слід відмежовувати від ефективності конкретних норм законодавства (норм права позитивного, як уточнює сам вчений). У контексті своїх думок щодо ефективності норм законодавства дослідник акцентує, що вона також є явищем багатоаспектним [37, с. 34].

Слід відзначити, що подібний комплексний погляд на природу ефективності правових норм не є узвичаєним як для радянської (особливо для неї), так і сучасної юридичної літератури, у т. ч. і галузевої. Зокрема, на думку С. Пелевіна, ефективність правових норм розглядається як адекватність засобів, правового регулювання і способів застосування права тим суспільним відносинам, на регулювання яких воно спрямоване, відповідно до мети, що відповідає об'єктивним умовам розвитку суспільства [2, с. 98]. Аналогічні поняття пропонують І.С. Самощенко, В.І. Никитинський та А.Б. Венгеров, А.С. Пашков та Д.М. Чечот [15, с. 70–71; 23, с. 3]. В.М. Кудрявцев вважає, що під ефективністю правових норм розуміється співвідношення між фактично досягнутим результатом їх дії і мети, для досягнення якої ці норми були прийняті [10, с. 22]. Не погоджувався із таким підходом В.М. Баранов, який вказував, що подібні варіанти визначення ефективності правових норм потребують деяких уточнень [38, с. 284], зокрема не можна не врахувати висловлене в літературі суттєве зауваження про те, що відношення між фактично досягнутим результатом і метою є формою для вимірювання ефективності норм права, а не самою її ефективністю. І, дійсно, таке визначення ефективності норм права, відповідаючи вимогам практичної застосовності, не розкриває соціальної сутності цього складного функціонально-цільового явища.

В.М. Баранов підкреслював, що родовим для ефективності норм права є поняття «властивість», а не «відношення», оскільки ефективність – саме властивість, а не стан правової норми. Можна, як у цілому справедливо стверджує В.М. Баранов, говорити про стан реалізації цієї властивості юридичних норм, але не визначати його через філософське поняття «стан», яке в юридичній літературі саме є маловивченим [38, с. 284].

Абсолютно солідарні ми з В.М. Барановим і в тому, що в зазначеній дефініції не проводиться чіткої відмінності між поняттями «ефективність» і «ефект». Як відомо, негативним може бути в деяких випадках лише ефект дії норми права, на відміну від якого ефективність норми права є саме позитивною результативністю її впливу, внаслідок чого про неї мож-

на говорити лише в разі переважання позитивних наслідків її реалізації над негативними [38, с. 284]. Іншими словами, не кожен ефект (результат) дії правової норми ефективний і має позитивне значення.

В.М. Баранов визнавав, що навряд чи можна охарактеризувати ефективність норми права без урахування соціальних витрат, які призвели до позитивного результату, що також має відображати існування різних ступенів (рівнів) ефективності, бо в кожен момент ефективність будь-якої норми права має конкретну ступінь [38, с. 286]. Таким чином, на думку В.М. Баранова, ефективність правової норми – це така властивість, яка виражає міру її придатності своєчасно за певних соціальних витрат викликати досягнення конкретного науково обґрунтованого позитивного результату [38, с. 286–287].

Варто відзначити, що різновидом функціонально-цільової концепції в радянській і сучасній літературі стала причинно-функціонально-цільова концепція, що відрізняється від першої зверненням до аналізу досконалості правової норми і включенням в оцінку її ефективності таких елементів, як соціально корисний характер результату дії правової норми, облік витрат матеріальних засобів, людської енергії і часу у вирішенні поставлених завдань, оптимальний варіант досягнення поставленої мети і т. д. [37, с. 7–8]. Один із прихильників такого підходу, В.О. Козлов, наприклад, розумів ефективність норм права як максимально позитивну результативність дії правових норм за найменших соціальних витрат. Він писав, що «ефективність правового регулювання не можна розглядати як просту результативність, вона обов'язково повинна включати класову корисність цих результатів» [39, с. 109, 111].

У межах адміністративного права аспекти ефективності окремих його норм вивчає також і О.С. Рогачова, яка на доктринальному рівні досліджує ефективність норм адміністративно-деліктного права. Вчена-адміністративіст, як і деякі теоретики права, пропонує розглядати зазначену ефективність відразу в декількох аспектах, зокрема в цільовому, соціальному, економічному, психологічному [40, с. 11–12].

Продовжуючи дослідження порушеної проблематики, слід зауважити, що в площині ефективності іншого, більш складного (ніж правова норма), правового явища, а саме правового регулювання, вчені-юристи також висловлюють у цілому традиційні погляди. Так, на думку М.І. Козюбри, ефективність правового регулювання – це його спроможність приводити до максимально можливих позитивних результатів за рахунок обґрунтованих, розумних і доцільних витрат та обмежень [41, с. 98]. І.О. Галаган під ефективністю правового регулювання розумів досягнення певних соціально корисних результатів за допомогою правозастосовчої діяльності органів держави та їх посадових осіб [42, с. 20]. Натомість М.В. Цвік, О.В. Петришин та Л.В. Авраменко вважають, що ефективністю правового регулювання, яка виявляється у певному співвідношенні між очікуваними та фактичними наслідками дії права на суспільні відносини [43, с. 223], а Р.І. Байгутлін вказує, що правове регулювання ефективне, коли закріплені у відповідних джерелах правила реалізуються (втілюються) в поведінці конкретних учасників суспільних відносин [25, с. 5]. Із вказаною думкою ми загалом погоджуємося, оскільки, як вже відзначалося у роботі, обов'язковість права, на наше переконання, залежить від морально-психологічного ставлення адресата правової норми до останньої, його сприйняття норми права як обов'язкової до виконання. Ефективність норми залежить не тільки від рівня її спроможності забезпечувати можливість реалізації особою своїх прав, але й від рівня виконання покладених на неї обов'язків. Інакше кажучи, ефективність правової норми у т. ч. (поряд з іншими критеріями) визначається ступенем (достатністю, повнотою тощо) реалізації правового статусу суб'єктом права.

На переконання Н.О. Рибалко та С.М. Балабана, ефективність правового регулювання – це показник його соціальної значущості, що визначається на підставі повноти реалізації функцій правового регулювання в цілому, окремих його складників з огляду на цілі правотворчого органу, а також запити, потреби суб'єктів суспільних відносин в усуненні соціальних протиріч, сприянні в реалізації конструктивного людського потенціалу [26, с. 153].

О.В. Малько підкреслює, що правове регулювання, володіючи якостями соціальної цінності, може бути ефективним і мати позитивний результат. Вчений переконує, що «ефективність є тим, як реалізується соціальна цінність права, є ступенем досягнення цінності. Соціаль-

на цінність, точніше, її використання, і ефективність співвідносяться як процес і як результат. <...> Якщо соціальна цінність відповідає на питання, що нею задовольняється, які інтереси, то ефективність – як це зроблено, наскільки ці інтереси задоволені. <...> Те, що ефективність виводиться із соціальної цінності, ніби продовжує її, підтверджує і сам спосіб (критерій, показник) вимірювання ступеня ефективності». О.В. Малько в цьому контексті пише, що більшість авторів вважає, ніби ефективність правової норми визначається тим, наскільки її реалізація сприяє досягненню цілей, поставлених перед правовим регулюванням (тобто ступенем досягнення відповідних цілей). Виходячи із того, що мета – це ідеальний уявний образ цінності, вчений робить висновок, що критерій ефективності у підсумку – ступінь досягнення відповідних цінностей, а сама ефективність «є здійснена мета-цінність, результативна цінність, <...> якість реалізованої цінності (корисності)» [44, с. 62]. Повністю поділяючи думку О.В. Малька про те, що категорія «ефективності» нерозривно пов'язана з соціальною цінністю права, відзначимо, що ми не вважаємо коректним його думку про те, що ефективність (як це фактично впливає з його тверджень) може мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Підтримує та розвиває ідеї діалектичного зв'язку категорій «ефективність права» і «цінність права» Є.П. Жуковський, який вивчає аксіологічні аспекти ефективності правового регулювання відносин у сфері економіки. Вчений вказує, що, оскільки право є життєвою потребою соціалізованого індивіда, воно само по собі, як соціально-політичне явище, набуває характеру цінності. Посилаючись на О.Ф. Черданцева, Є.П. Жуковський доводить, що право є цінністю вторинною та інструментальною. «Первинними ж, основними цінностями є життя, честь, гідність, свобода людини, власність, громадський порядок, безпека людини, її матеріальне, біологічне, соціальне благополуччя, справедливості і т. д.» Якби право не орієнтувалося на ці цінності, то і саме не мало б цінності, – підкреслюють вчені [45, с. 178].

Виходячи з цього, Є.П. Жуковський у цілому обґрунтовано вважає, що право є цінним для суб'єктів як інструмент, як засіб досягнення цілей. У свою чергу, повне, своєчасне і малозатратне досягнення мети – це ефективність. Таким чином, ступінь цінності права як соціально-політичного інституту безпосередньо залежить від ефективності правового регулювання: чим вищий рівень досягнення цілей, тобто чим регулювання ефективніше, тим більше підвищується соціальна цінність права [46, с. 27–28].

Якщо підсумувати аналіз дослідження цієї проблематики у вітчизняній і зарубіжній юридичній літературі, то загальною тенденцією відповідних наукових розвідок є акцент на розумінні ефективності права та інших правових явищ, на прив'язці цілей права до результатів їх досягнення. Слабкість цієї концепції, на нашу думку, полягає в тому, що, як доведено історією, не завжди цілі, які визначаються державою, відповідають духу права як такого соціального регулятора, що оптимально, з погляду суспільних інтересів і загально соціальних цінностей, впорядковує суспільні відносини. Саме тому сформований ще в радянський період розвитку юридичної науки т. зв. цільовий підхід до визначення ефективності права (правової норми, правового регулювання і т. д.) підлягає удосконаленню. У цьому контексті дуже точно підкреслює певну застарілість цієї концепції В.В. Лапаєва, яка пише, що «радянська теорія ефективності перебувала в руслі інструменталістського підходу до права як до «засобу управління суспільством», інструменту досягнення економічних, політичних, ідеологічних та інших цілей соціалістичного будівництва» [3].

Однак підкреслимо, що ми не говоримо, ніби «цільова прив'язка» є помилковою. Ми лише ставимо логічне запитання про те, що визначення цілей адміністративного права загалом або конкретної адміністративно-правової норми є річчю дуже суб'єктивною, і якщо в цьому питанні допускається явна невідповідність заявлених цілей загальносоціальним цінностям, інструментальній цінності права, то говорити про ефективність такої норми або ж адміністративного права в цілому не доводиться.

Необхідно підкреслити, що нерозривний зв'язок таких якостей адміністративного права, як його ефективність і соціальна цінність, ефективність та істинність його норм має особливе, фундаментальне значення в контексті розуміння суті та змісту категорії «ефективність норм адміністративного права». Саме тому дуже важливо в суть ефективності адміністративно-правової норми, її характеристики «вплітати» аксіологічний аспект, а її показники наповнювати змістом людиноцентричного значення. Якщо висловлюватися більш точно,

то ми переконані, що оцінювати ефективність норми адміністративного права необхідно за її придатністю забезпечувати реалізацію прав і свобод людини в публічній сфері. Зауважимо, що разом із цим аспектом незаперечно значення мають цільовий, політичний, економічний, психологічний та інші контексти ефективності адміністративно-правової норми.

Список використаних джерел:

1. Лебедев М.П. Об эффективности воздействия социалистического права на общественные отношения. Советское государство и право. 1963. № 1. С. 22–31.
2. Пелевин С.М. Эффективность права и дальнейшее совершенствование законодательства о разводах. Правоведение. 1971. № 1. С. 95–104.
3. Лапаева В.В. Эффективность действия права. Проблемы общей теории права и государства: учебник / под. общ. ред. В.С. Нерсисянца. М.: Норма, 2004. 612 с.
4. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект): дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Краснодар, 2016. 169 с.
5. Пунченко С.И. Социальная эффективность права в современной России (теоретический аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Краснодар, 2012. 28 с.
6. Жинкин С.А. Эффективность права: антропологическое и ценностное измерение: дисс. ... док. юрид. наук: 12.00.01. Краснодар, 2009. 401 с.
7. Самощенко И.С., Никитинский В.И. Изучение эффективности действующего законодательства. Советское государство и право. 1969. № 8. С. 3–11.
8. Головченко В. Ефективність законодавства: проблеми оцінки та вимірювання. Юридичний вісник України. 2002. 19–25 жовт. № 42 (382). С. 9.
9. Эффективность действия правовых норм / редкол.: А.С. Пашков и др.; Ленингр. гос. ун-т им. А.А. Жданова, Науч.-исслед. ин-т комплексных социальных исследований. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1977. 143 с.
10. Кудрявцев В.Н. и др. Эффективность правовых норм. М.: Юридическая литература, 1980. 280 с.
11. Самощенко И.С., Никитинский В.И. О понятии эффективности правовых норм. Ученые записки ВНИИСЗ. 1969. Вып. 18. С. 164–168.
12. Фаткуллин Ф.Н., Чулюкин Л.Д. Социальная ценность и эффективность правовой нормы. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1977. 117 с.
13. Бонк Е.Л. Общественное мнение и эффективность правовой нормы: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01; Министерство юстиции СССР. Всесоюзный научно-исследовательский институт советского законодательства. М., 1982. 215 с.
14. Жинкин С.А. Некоторые аспекты понятия эффективности норм права. Известия высших учебных заведений. Правоведение. 2004. № 1. С. 191–196.
15. Самощенко И.С., Никитинский В.И., Венгеров А.Б. К методике изучения эффективности правовых норм. Советское государство и право. 1971. № 3. С. 70–71.
16. Козлов В.А. Вопросы теории эффективности правовой нормы: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Ленинград, 1972. 26 с.
17. Рогачева О.С. Эффективность норм административно-деликтного права: монография. Воронеж: Издательство Воронежского государственного университета, 2011. 356 с.
18. Курагин Г.Г., Попов Л.Л. Факторы эффективности административно-правовых санкций. Правоведение. 1974. № 4. С. 37–45.
19. Худяков Е.А. Эффективность применения норм с административной преюдицией: учеб. пособ. М.: Изд-во МВШМ МВД СССР, 1981. 34 с.
20. Нікітін Ю.В., Рощина І.О. Ефективність норм кримінального права України у попередженні злочинів: монографія. К.: ВНЗ «Національна академія управління», 2014. 168 с.
21. Чечот Д.М. Выявление эффективности некоторых гражданско-процессуальных норм с помощью социологических методов. Проблемы социологии права. Вильнюс, 1970. Вып. 1. С. 82–84.
22. Илларионова Т.И. О категории эффективности гражданско-правовых норм. Гражданское право, эффективность и качество: Межвузовский сб. науч. тр. / под ред. О.А. Красавчикова. Свердловск: Изд-во Свердловского юрид. института, 1977. С. 70–78.

23. Пашков А.С., Чечот Д.М. Эффективность правового регулирования и методы ее выявления. Советское государство и право. 1965. № 8. С. 3–11.
24. Куракін О.М. Аналіз співвідношення категорії «ефективність правового регулювання» і суміжних понять. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2016. № 2. С. 7–10.
25. Байгутлин Р.И. К вопросу об эффективности правового регулирования (опыт аксиологического подхода к проблеме). Вестник Челябинского государственного университета. Серия «Право». 2008. № 31. С. 5–14.
26. Рибалко Н., Балабан С. Концептуальні засади визначення ефективності адміністративно-правового регулювання: міждисциплінарний підхід. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2014. № 1. С. 147–159.
27. Абрамова А.А. Эффективность механизма правового регулирования: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Красноярск, 2006. 27 с.
28. Юровська В.В. Методи адміністративного права: теоретико-правові та праксеологічні аспекти: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2018. 38 с.
29. Юровська В.В. Критерії ефективності методів адміністративного права. Тенденції та пріоритети реформування законодавства України: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Херсон, 8–9 грудня 2017 р. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2017. С. 80–83.
30. Юровська В.В. Ефективність методів адміністративного права: поняття та критерії оцінювання. Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2017. № 6. С. 150–155
31. Чуприна Ю.Ю. Адміністративно-правові методи правового регулювання: сутність та зміст: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 216 с.
32. Гусарев С. Теоретичні проблеми методики визначення ефективності юридичної діяльності. Підприємництво, господарство і право. 2005. № 11. С. 60–63.
33. Лазарев В.В. Эффективность правоприменительных актов. (Вопросы теории). Казань: Издательство Казанского университета, 1975. 208 с.
34. Болокан І.В. Реалізація норм адміністративного права: проблемні питання теорії та практики: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2017. 38 с.
35. Пугинский Б.И. Гражданско-правовые средства в хозяйственных отношениях. М.: Юридическая литература, 1984. 224 с.
36. Юровська В.В. Методи адміністративного права: питання теорії та практики: монографія. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2018. 344 с.
37. Жинкин С.А. Психологические проблемы эффективности права: монография. СПб.: Юридический центр-Пресс, 2009. 376 с.
38. Баранов В.М. Истинность норм советского права. Проблемы теории и практики. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1989. 400 с.
39. Козлов В.А. К вопросу о понятии эффективности права. Вестник ЛГУ. 1972. № 5. С. 108–114.
40. Рогачева О.С. Эффективность норм административно-деликтного права: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12.00.14. Воронеж, 2012. 50 с.
41. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М.І. Козюбри. К.: Ваїте, 2015. 392 с.
42. Галаган И.А. Теоретические проблемы административной ответственности по советскому праву: автореф. дис. ... док. юрид. наук: 12. 711. М., 1971, 43 с.
43. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних вищих навчальних закладів / за ред. М.В. Цвіка, О.В. Петришина. Харків: Право, 2009. 584 с.
44. Малько О.В. Эффективность правового регулирования. Правоведение. 1990. № 6. С. 61–67.
45. Черданцев А.Ф. Теория государства и права: учебник. М.: Юрайт, 2002. 432 с.
46. Жуковский Е.П. Эффективность правового регулирования отношений в экономической сфере: аксиологические аспекты. Сибирский юридический вестник. 2011. № 2 (53). С. 27–32.

